

A ZRINYIÁSZ XII ÉS A TOLDI IV. ÉNEKE.

A Zrinyiász XII. éneke a bujdosó Delimánt, illetőleg a sebzett lelkű Kumillát, a Toldi IV. éneke pedig a fájdalomával bolyongó Miklóst vezeti elének. Az e tekintetben rokon tárgyú két éneknek több oly egymással megegyező részlete van, melyeknek hasonlóságából azt következtethetjük, hogy Arany lelkében az említett Toldi-ének megteremtésekor élénk Zrinyi-reminiscentiák működtek.

A Toldi IV. éneke a szép szarvas-hasonlattal kezdődik:

Mint a *hímszarvas*, kit *vadász* sérte *nyíllal*,
Fut sötét *erdőbe* sajgó fájdalomival,
Fut hideg forrásnak enyhítő vizére,
És ezerjófüvet tépni a sebére,
Jaj! de a forrásnak kiszáradt az ágya,
Az *ezerjófüvet* írúl sem *találja*, stb.

A hasonlat két fontos mozzanata, hogy a vadász nyilatól sértett szarvas az erdőbe fut, és hogy az »ezerjófüvet nem találja«, megvan a Zrinyiász XII. énekében is, de két helyre megoszolva.

A 22-dik versszakban ugyanis ezt mondja a költő Kumilláról:

Ő is, mint *szarvas* gém, futkos az erdőkben,
Kinek *nyíllal* csinált *vadász* sebet mellyben —

a 34-dik versszakban pedig a következő sorokat olvassuk:

Akkor eszeveszettek bujdosnak világon,
Mint nyíllal lütt medve vándorol barlangon,
Mely *diktamust* nem *talál*. . . .

Azt hiszem, hogy Zrinyiász e két helye együttvéve volt Arany hasonlatának *közvetlen* forrása. Arany hasonlata sokkal több pontban egyezik az idézett Zrinyihelyekkel, mint azokkal a zsoltárban Balassánál és Kisfaludy Sándornál található hasonlatokkal, melyeket Lehr Albert említ commentárjában.¹

¹ Toldi. Nyelvi és tárgyi bő magyarázatokkal ellátta Lehr Albert. Második kiadás 94. l.

A hasonlat egy részének *legelső* forrása lehet ugyan a zsol-tár, mint Lehr állítja,¹ csak kiemelendő, hogy a Toldiban és Zrinyinél (valamint Kisfaludynál is) a szarvas *sebzett* volta a tertium comparationis lényeges eleme, a bibliában (és Balassánál) pedig a szarvas *szomjas* volta. Figyelemre méltó az is, hogy csak Aranynál és Zrinyinél van meghatározva a szarvas *neme*, míg a Lehrtől idézett parallel helyeken csak a »szarvas«-ról van szó. Hogy — ha már a szarvasnak neme szerint kell differenciálódnia — Kumilla »szarvasgém«-hez, Miklós pedig *himszarvashoz* van hasonlítva, természetes.

Ha így egymás mellé állítjuk Arany és Zrinyi idézett hasonlatait, kétes értékűvé válik Lehr Albertnek az az állítása,² hogy a Toldiban említett *ezerjófű* a tárincsfélékhez tartozó *Erythraea centaureum*, nem pedig a *Dictamnus albus*. Azt hiszem, hogy megfordítva áll a dolog: a *Dictamnus* a Toldi ezerjófűve. Nemcsak a megegyezés az itt szóban forgó Zrinyihelylyel indít e feltevésemre, hanem még inkább az a körülmény, hogy a *Dictamnus* — épen sebgyógyító erejével — az epikának ama hagyományos apparatusához tartozik, melyről Arany »Zrinyi és Tasso«-jában szól. Az Aeneisből idézett részletben zárójel alatt³ »ezerjó«-füvel fordítja is Arany a »dictamnusfü«-vet, melynek »gyógyító erejét ismerik a vadkecskék, ha röpködő nyil akadt hátukban«; e fű azonos Tasso »dittamo«-füvével is, melynek »erejét jól ismerik a hegyi kecskék, ha sebet kapnak és oldalukban maradt a szárnyas nyil.«⁴ A Diószegiből való hely, melyet Lehr idéz, alig bizonyít valamit a felhozottakkal szemben.

A tárgyalt hasonlaton kívül a Toldi IV. énekének több más részlete is emlékeztet a Zrinyiász XII. énekére. »Nagy Delimán másodmagával bújosik, nagy gondokat hordoz magával« (I. versszak), Miklósnak pedig nyakán ül a bújja.« E két hely nemcsak áltaiában abban egyezik, hogy mindakettő megszemélyesíti a bűt, hanem abban is, hogy a bújosó hordozza a bűt, illetőleg a gondokat.

Az utoljára idézett Zrinyisorok közvetlen folytatásának szintén megtaláljuk a nyomát a Toldi-énekünkben.

Küszködik búsulásának nagy *habjával*: mondja Zrinyi Delimánról. E sor a későbbi, Kumillára vonatkozó mondattal együtt:

Szörnyű jövendőket elméje forgat még

— úgy látszik — nyomot hagyott a Toldi e sorában:

Szörnyen hányta a *hab* a *jövőnek* tervén.

¹ V. ö. Bánóczy »Toldi és a biblia« — Évkönyv. Kiadja az Izr. M. Irod. Társulat. 1895. 8. l.

² I. h. 95. l.

³ Arany János összes Munkái. V. k. 13. l.

⁴ U. o. 14. l.

Kumillának »ég a szíve« (79. vsz.) és Toldi szíve is »olyan, mint a bezárt paripa, mely felett az ól ég« (a II. énekben »szíve égő katlan«), de Kumilla sebzett lelke sem kap vén orvosától (Fátitól) igazi »orvosság«-ot, mint a hogy Toldi »nem lel orvosságot.«

Ezek az utoljára említett megjegyzések magukban véve jelentéktelenek ugyan, de az előbb felhozottakkal együtt talán mégis hozzájárulhatnak annak a kimutatásához, hogy a Toldi IV. énekén meglátszik Zrinyiász XII. énekének a hatása.

Vajjon csak öntudatlan reminiscentiákat kell-e itt feltennünk, vagy épen tudatos átvételt, az alig lehet eldönteni. Egyik-másik körülmény, különösen a »szarvasgém« helyettesítése a »hím-szarvas«-sal, az átvétel tudatosságát teszi előttem valószínűvé.

WALDAPFEL JÁNOS.

